Erasmus' vertaling van het Nieuwe Testament (1516 en 1524)

De christen-humanist Desiderius Erasmus (1469–1536) uit Rotterdam zag om zich heen verval van zeden, verwording van geloof en theologie, en immoraliteit en zelfzucht bij hen die in kerk en samenleving leiding moesten geven. Hij wilde de mensen vervullen van een nieuw ideaal: het ideaal van christelijke mildheid, verdraagzaamheid en verantwoordelijkheid. Hij hoopte hen te doordringen van een praktisch, mens- en vredelievend christelijk geloof, zoveel mogelijk ontdaan van speculatie over bovennatuurlijke dingen. In zijn ogen vormde de Bijbel de enige maatstaf voor geloof en leven. Bijbelstudie zag hij als de hoogste vorm van wetenschap en het lezen van de Bijbel als een plicht van geestelijken en leken. Hij geloofde dat het lezen van de Bijbel Gods waarheid zou openleggen.

Erasmus was een groot voorstander van de Bijbel in de volkstaal. In het programmatische geschrift *Paraclesis*, dat aan zijn uitgave van het Nieuwe Testament voorafging en heel bekend werd omdat het ook vaak afzonderlijk in het Latijn en in vertaling is uitgegeven, schreef hij:

Albrecht Dürer (1471-1528): *Desiderius Erasmus* 1526. IMAGO.ERASMI.ROTERDAMI.AB.ALBERTO.DYRERO.AD.VIVAM. EFFIGIEM.DELINIATA (beeld van Erasmus van Rotterdam door Albrecht Dürer genomen vanuit het leven. THN.KPEITTΩ.TA.ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ.ΔΕΙΞΕΙ (Zijn geschriften geven een beter beeld).

> 'Ik ben het volstrekt oneens met hen, die niet willen, dat leken de Heilige Schrift lezen, of deze, in de volkstaal overgebracht, in bezit hebben. Alsof Christus zulke ingewikkelde dingen had geleerd, dat ze alleen begrepen zouden kunnen worden door een handjevol theologen! Alsof het welvaren van de christelijke godsdienst gelegen zou zijn in onkunde! (…) Ik zou willen, dat alle vrouwen de evangeliën en de brieven van Paulus lazen en dat deze Schriftgedeelten werden vertaald in alle talen…' 'Sommige mensen nemen er aanstoot aan dat de heilige boeken vertaald worden in het Engels of Frans, maar de evangelisten brachten in het Grieks over wat Christus in het Syrisch sprak, en de Romeinen aarzelden niet de woorden van Christus in het Latijn over te zetten, dat is ze aan te bieden aan de grote massa.'

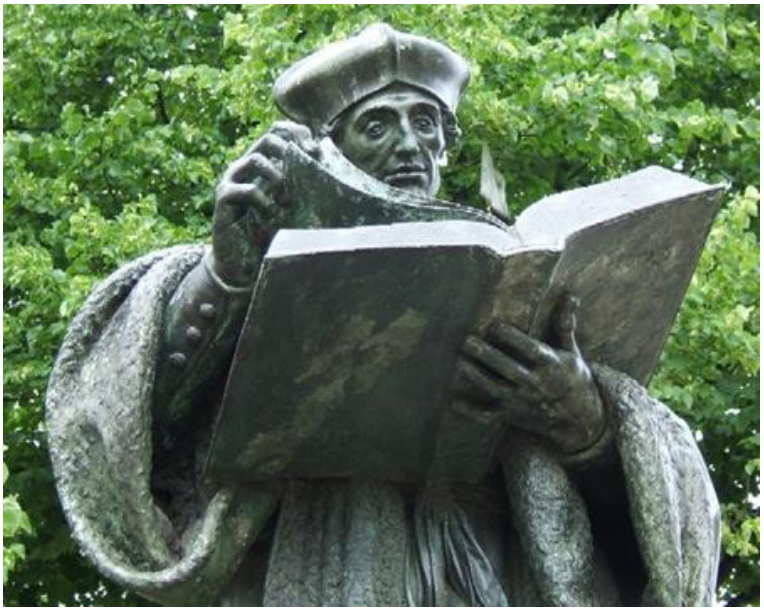

In zijn voorwoord bij zijn uitgave van het Nieuwe Testament (zie onder) verzuchtte hij:

'Ach, waren deze Schriftgedeelten maar in alle talen overgebracht, zodat niet alleen de Schotten en Spanjaarden, maar ook Turken en Saracenen ze konden lezen en leren kennen… Mocht daaruit de akkerman bij het hanteren van de ploegstaart en de wever bij het snorren der klossen een stuk voor zich opzeggen en de reiziger daarmee onderweg de verveling verdrijven. Mochten de gesprekken van alle christenen daarover handelen.'

Erasmus gaf uitdrukking aan zijn hoop dat de Bijbel in zoveel mogelijk landstalen vertaald zou

worden, want – zo zei hij – het is toch lachwekkend, dat leken, mannen en vrouwen, als papegaaien hun psalmen en paternosters (Onze Vaders) in het Latijn opzeggen, in een taal die ze niet begrijpen. Hij keerde zich tegen de geestelijken bij wie hij het verstand 'versleten' achtte door de beoefening van de Aristotelische wijsbegeerte en de scholastieke godgeleerdheid. In scherpe bewoordingen stelde hij:

'Bekrompen geestelijken beweren dat er iets ongeoorloofds geschiedt, wanneer een vrouw of een schoenmaker over de Heilige Schrift spreekt. Maar ik hoor liever meisjes en vrouwen van Christus spreken dan geleerden. Let eens op degenen, die Christus zelf onder zijn gehoor heeft gehad. Was het niet het gewone volk? En waren er onder hen geen blinden, kreupelen, bedelaars, tollenaars, soldaten, hoofdmannen, arbeiders, vrouwen en kinderen? Of wil Christus dan, dat Hij niet gelezen wordt door dezelfde mensen, die Hij wel onder zijn gehoor wilde hebben? Als het aan mij lag, dan zouden de boer, de smid, de metselaar, ja zelfs de publieke vrouwen en ook de Turken de Schrift lezen.'

Erasmus ging zich bezighouden met de oorspronkelijke tekst van de Bijbel. Hij meende dat de juiste Bijbelvertaling de eenheid van de christenheid kon herstellen. Hij geloofde in de kracht van de taal die alle gelovigen zou kunnen verenigen. Zelf bleef hij echter spreken, schrijven en vertalen in het Latijn.

Erasmus wilde zoveel mogelijk mensen, vooral leidinggevenden, tot de lectuur van het Nieuwe Testament brengen. Het probleem was dat er geen vertaling was die in de zestiende eeuw als goed Latijn gold. De Vulgata[1] was gesteld in het kerkelijk Latijn van de de eeuw. Maar sinds omstreeks 1350 werd het Latijn, dat voor invloedrijke kringen nog altijd een levende taal was, zoveel mogelijk in overeenstemming gebracht met het Latijn van de eerste eeuw voor Christus.[2] Wilde Erasmus het Nieuwe

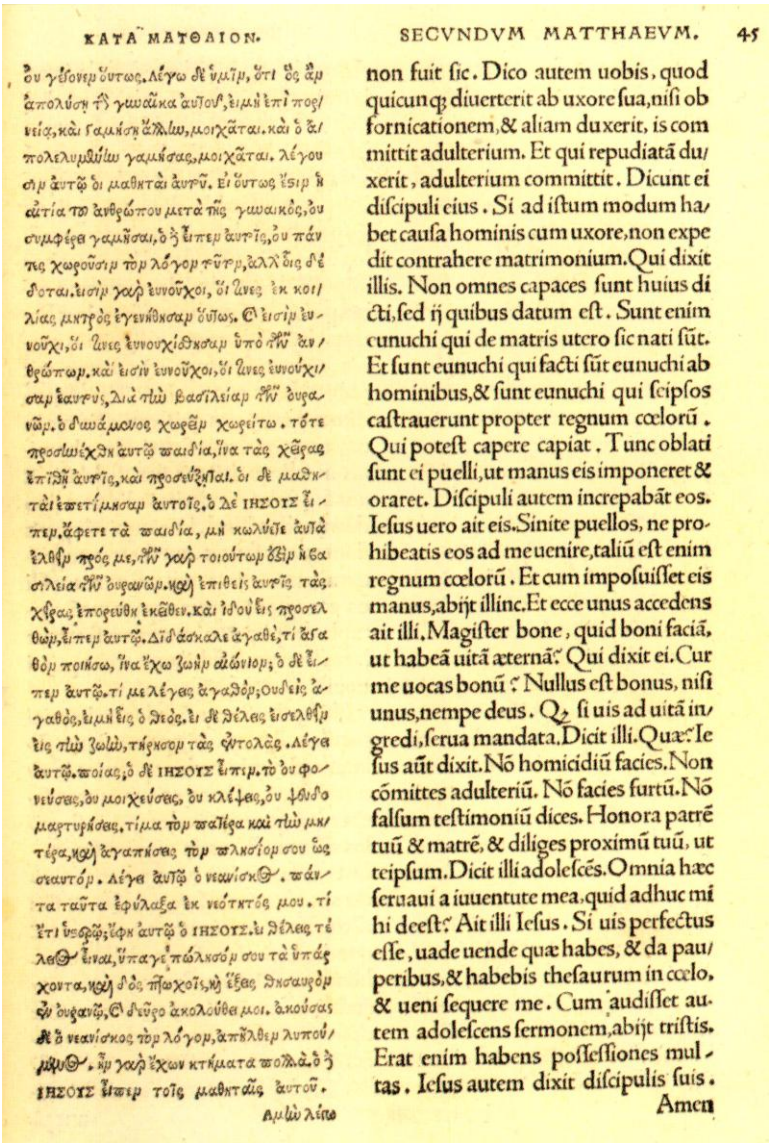

ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ.

ου γέγονεν οὕτως. Λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι ὃς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, εἰ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ, καὶ γαμήσῃ ἄλλην, μοιχᾶται. καὶ ὁ ἀπολελυμένην γαμήσας, μοιχᾶται. Λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Εἰ οὕτως ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς γυναικός, οὐ συμφέρει γαμῆσαι. ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, οὐ πάντες χωροῦσιν τὸν λόγον τοῦτον, ἀλλ' οἷς δέδοται. εἰσὶν γὰρ εὐνοῦχοι, οἵτινες ἐκ κοιλίας μητρὸς ἐγεννήθησαν οὕτως. Καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνουχίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς, διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρείτω. τότε προσηνέχθη αὐτῷ παιδία, ἵνα τὰς χεῖρας ἐπιθῇ αὐτοῖς, καὶ προσεύξηται. οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπετίμησαν αὐτοῖς. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν, Ἄφετε τὰ παιδία, μὴ κωλύετε αὐτὰ ἐλθεῖν πρός με, τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. καὶ ἐπιθεὶς αὐτοῖς τὰς χεῖρας ἐπορεύθη ἐκεῖθεν. Καὶ ἰδοὺ εἷς προσελθὼν, εἶπεν αὐτῷ. Διδάσκαλε ἀγαθὲ, τί ἀγαθὸν ποιήσω, ἵνα ἔχω ζωὴν αἰώνιον; ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ. τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς ὁ θεός. εἰ δὲ θέλεις εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν, τήρησον τὰς ἐντολάς. λέγει αὐτῷ. ποίας; ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν. τὸ οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις. τίμα τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. λέγει αὐτῷ ὁ νεανίσκος. πάντα ταῦτα ἐφυλαξάμην ἐκ νεότητός μου. τί ἔτι ὑστερῶ; ἔφη αὐτῷ ὁ ΙΗΣΟΥΣ. εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι. ἀκούσας δὲ ὁ νεανίσκος τὸν λόγον, ἀπῆλθεν λυπούμενος. ἦν γὰρ ἔχων κτήματα πολλά. ὁ δὲ ΙΗΣΟΥΣ εἶπεν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ.

Ἀμὴν λέγω

SECVNDVM MATTHAEVM. 45

non fuit sic. Dico autem uobis, quod quicunq; diuerterit ab uxore sua, nisi ob fornicationem, & aliam duxerit, is committit adulterium. Et qui repudiatā duxerit, adulterium committit. Dicunt ei discipuli eius. Si ad istum modum habet causa hominis cum uxore, non expedit contrahere matrimonium. Qui dixit illis. Non omnes capaces sunt huius dicti, sed ij quibus datum est. Sunt enim cunuchi qui de matris utero sic nati sūt. Et sunt eunuchi qui facti sūt eunuchi ab hominibus, & sunt eunuchi qui seipsos castrauerunt propter regnum cœlorū. Qui potest capere capiat. Tunc oblati sunt ei puelli, ut manus eis imponeret & oraret. Discipuli autem increpabāt eos. Iesus uero ait eis. Sinite puellos, ne prohibeatis eos ad me uenire, taliū est enim regnum cœlorū. Et cum imposuisset eis manus, abijt illinc. Et ecce unus accedens ait illi. Magister bone, quid boni faciā, ut habeā uitā æternā? Qui dixit ei. Cur me uocas bonū? Nullus est bonus, nisi unus, nempe deus. Q; si uis ad uitā ingredi, serua mandata. Dicit illi. Quæ? Iesus aūt dixit. Nō homicidiū facies. Non cōmittes adulteriū. Nō facies furtū. Nō falsum testimoniū dices. Honora patrē tuū & matrē. & diliges proximū tuū, ut teipsum. Dicit illi adolescēs. Omnia hæc seruaui a iuuentute mea, quid adhuc mi hi deest? Ait illi Iesus. Si uis perfectus esse, uade uende quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & ueni sequere me. Cum audisset autem adolescens sermonem, abijt tristis. Erat enim habens possessiones multas. Iesus autem dixit discipulis suis. Amen

Bladzijde uit Erasmus' Nieuwe Testament in Latijn en Grieks, 1516.
Erasmus was niet van plan het Griekse Nieuwe Testament te publiceren. Hij deed het pas op verzoek van zijn uitgever. Voor hem was zijn vertaling van het Nieuwe Testament in het Latijn het belangrijkste. Om te voorkomen dat mensen zouden zeggen dat hij alleen maar zijn eigen inzichten naar voren schoof, publiceerde hij samen met zijn Latijnse vertaling toch ook het Griekse origineel. Het is het eerste in het Grieks gedrukte Nieuwe Testament uit de geschiedenis. Later heeft de Leidse drukkersfamilie Elsevier de Griekse tekst van Erasmus gebruikt, die intussen de bijnaam van de *Textus receptus* had gekregen. Erasmus legde met zijn Griekse uitgave van het Nieuwe Testament de grondslag van de Hervorming van Maarten Luther (1483-1546) en dat werd hem ook door de Rooms-Katholieke Kerk verweten. Maar op het verwijt dat hij het ei van de ketterij had gelegd, antwoordde hij dat hij liever iets anders had uitgebroed: hij vond de versplintering van de kerk maar niets.

[1] De Vulgata is de vanaf eind vierde eeuw verspreide Latijnse vertaling van de Bijbel.
[2] De geleerden in de veertiende, vijftiende en zestiende eeuw meenden dat de Grieks-Romeinse cultuur de voorbeeldcultuur was, die men moest proberen te evenaren. Ze wilden daarom de belangrijkste teksten uit die cultuur in hun oorspronkelijke taal lezen. Om deze teksten juist te kunnen interpreteren, was een kritisch analyseren van de tekst en de totstandkoming ervan nodig. Via de tekstkritische methode probeerden de geleerden de oorspronkelijke tekst van een geschrift vast te stellen en op grond daarvan overgeleverde fouten te corrigeren en gevestigde meningen omver te werpen.

tament toegankelijk maken voor ontwikkelde lezers, dan moest hij het klassieke Latijn uit de eerste eeuw gebruiken. Hij bestudeerde de zes hem bekende handschriften van het Nieuwe Testament en deed ze, na verbeteringen en aanvullingen, in 1516 uitgeven[3] samen met zijn Latijnse vertaling ervan, waarin hij de Vulgata corrigeerde.
In zijn voorwoord schreef hij:

> 'Dit is mij volkomen klaar geworden: de enige hoop op herstel van het christendom en de enige waarborg daarvoor is hierin gelegen, dat allen die waar ook ter wereld de wijsheid van Christus belijden, de leer van hun Meester allereerst uit de geschriften van evangelisten en apostelen indrinken. In die geschriften is het, dat het hemels woord nog altijd voor ons leeft, ademt, werkt en spreekt, en naar ik meen nergens zo krachtig en direct als daar. Ook ben ik gaan zien, dat die heilzame wijsheid veel zuiverder gewonnen wordt uit haar bronaders zelf, veel levender geput wordt uit haar oorsprong zelf dan uit poelen en sloten. Daarom heb ik het hele Nieuwe Testament naar de oorspronkelijke Griekse tekst herzien.'

Erasmus' *Editio Princeps* van het Griekse Nieuwe Testament verwierf een enorme invloed en was tot in de achttiende eeuw de algemeen aanvaarde tekst. In 1524 verscheen een Nederlandse vertaling van Erasmus' Grieks-Latijnse tekstuitgave.

Hans Holbein (1497/98-1543), Portret van Erasmus van Rotterdam, met Renaissancezuil, 1523.

De enthousiaste jacht van Erasmus en anderen naar de oorspronkelijke handschriften had een onbedoeld gevolg. Men ontdekte dat de Griekse tekst niet op alle punten overeenstemde met de Vulgata. Maar wat ingrijpender was: men ontdekte ook dat de Griekse handschriften onderling varieerden. 'Weliswaar meestal in details, maar soms ook op belangrijke punten. Zo kwam de speurtocht van de tekstkritiek op gang, die noodzakelijkerwijze de vraag moest gaan oplossen: welke is nu de exacte tekst van het Nieuwe Testament?'

De ontdekking dat bij het overschrijven van een handschrift fouten waren gemaakt, verleende de Bijbel een menselijk karakter. De overdracht van 'het boek van de goddelijke waarheid' was kennelijk volgens precies dezelfde wetten verlopen als bij andere boeken. De overdracht van de goddelijke waarheid was dus niet op speciale wijze door God beschermd geweest. De ontdekking dat er geen bovennatuurlijke, miraculeuze bescherming van de tekst bestaat, had grote gevolgen: niemand kon er meer omheen dat de tekst van de Bijbel menselijke en dus feilbare kenmerken vertoont. Dit bewustzijn opende de deur voor de vraag naar de menselijkheid van nog andere aspecten van de Bijbel. Het duurde niet lang of nieuwe gegevens van ondermeer de historische wetenschap, archeologie, kosmologie en biologie vestigden de aandacht op de zeer menselijke, historische beperktheid van een aantal voorstellingen en verhalen uit de Bijbel.

---

[3] Erasmus publiceerde vijf edities van het Nieuwe Testament. De eerste editie van 1516 werd opgevolgd door een andere in 1519, welke gebruikt werd door Maarten Luther voor zijn Duitse vertaling in 1522. Zijn derde, vierde en vijfde volgden in 1522, 1527 en 1535. De Franse drukker Robert Estienne (1503-1559) publiceerde vier edities, namelijk in 1546, 1549, 1550 en de laatste in 1551. Ook de Frans-Zwitserse Theodore Beza (1519-1605) publiceerde verschillende edities van het Griekse Nieuwe Testament. Hij volgde daarbij nauwgezet de tekstkritische standaard die Erasmus had gezet. Hij publiceerde zijn uitgaven in 1565, 1582, 1588 en 1598. De 1598 versie van Beza en de in 1550 en 1551 verschenen versie van Estienne zijn de belangrijkste bronnen voor de vertalers van de Engelse *King James Version* (1611) en de *Nederlandse Statenvertaling* (1637).
In 1624, 1633 en 1641 publiceerden de gebroeders Elsevier drie edities van het Griekse Nieuwe Testament. Zij volgden nauwkeurig het werk van Beza. Het voorwoord van de uitgever van de editie van 1633 bevat de zinsnede t*extum ergo habes, nunc ab omnibus receptum*, vertaald als: 'Alzo heeft u de tekst, die door allen ontvangen/aanvaard is.' Hieruit is het begrip *textus receptus* of 'ontvangen/aanvaarde tekst' ontstaan.

© L. den Besten,
Zevenaar, 17 januari 2010; aangevuld en gewijzigd op 22 oktober 2012.

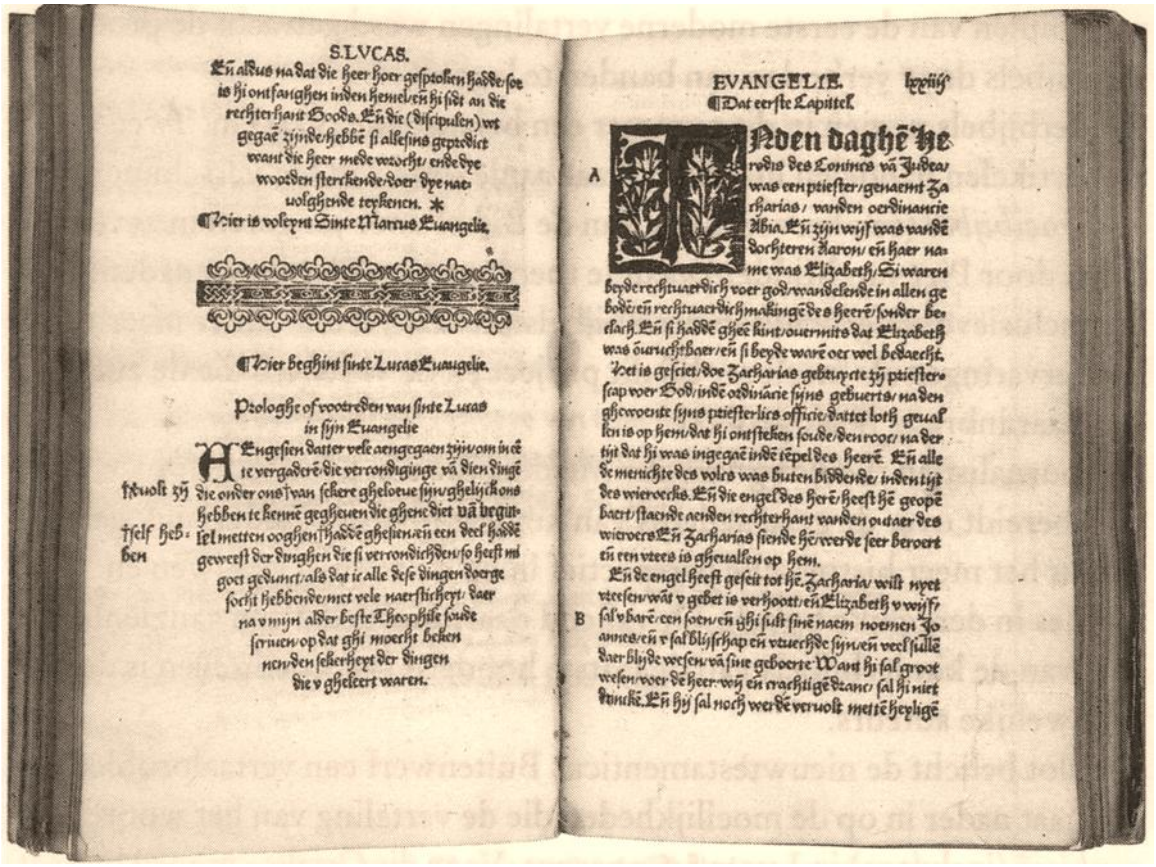

S. LVCAS.

Een alleus na dat die heer hoer gesproken hadde. soe is hi ontsanghen inden hemelen hi sidt an die rechter hant Gods. Een die (discipulen) wt gegaē zijnde/hebbē si alle sins geprediet want die heer mede wesende/ ende dye woorden sterkende doer dye nae volghende teyckenen. ✱

Hier is volcyndt Sinte Marcus Euangelie.

Hier beghint sinte Lucas Euangelie.

Prologhe of voortreden van sinte Lucas in sijn Euangelie

Angesien datter vele aengegaen zijn van dē ie vergaderē die verrondighinge vā dien dinge die onder ons waren schare ghelooue sijn ghelijck ons hebben te kennē gegheuen die ghene diet vā begin tsel metten ooghen hadde ghesien ende een dee hadde geweest der dinghen die si verrondichden so heeft mi goet gedunct/als dat ic alle dese dingen doorgae sochte hebbende met vele naerstichevt/ daer na v myn alder beste Theophile soude screuen/ op dat ghi moecht beken nen den sekerheyt der dingen die v gheleert waren.

EVANGELIE. Ieghin

Dat eerste Capittel.

Nden daghē he rodis des Coninc vā Judea was een priester/genaemt Za charias/ vanden ordinancie Abia. Een zijn wijf was vandē dochteren Aaron/ ende haer na me was Elizabeth/ Si waren beyde rechtuerdich voer god/ wandelende in allen ge boden ende rechtuaerdichē makingē des heerē/ sonder be claech. Een si hadde gheē kint/ oermits dat Elizabeth was ouerdaer/ende si beyde waren oer wel bedaecht.

Het is geschiet/ doe Zacharias gebuyrde zijn priester soap voer God/ inde ordinarie sijns gebuerts/ na den gheweonte sijns priesterlics officie. dattet loth gheual len is op hem/ dat hi ontsteken soude/ den roock/ na der tijt dat hi was ingegaē inde tēpel des heerē. Een alle de menichte des volcs was buten biddende/ inden tijt des wierooks. Een die engel des herē/ heeft hē geopē baert/ staende aenden rechter hant vanden outaer des wierooks. Een Zacharias siende hē/ werde seer beroert ende ren vrees is ghevallen op hem.

Een de engel heeft geseit tot hē. Zacharia/ wilt nyet vreesen want v gebet is verhoort/ ende Elizabeth v wijf sal v baren een soen/ende ghi sult sinē naem noemen Jo annes/ende v sal blijschap ende vreechde sijn/ende veel sullē daer blijde wesen/ vā sine geboerte. Want hi sal groot wesen voer de heer. wijn ende cracht ighē dranc/ sal hi niet drinkē. Een hij sal noch werdē vervult metē heyligē

Erasmus' vertaling van het Nieuwe Testament in het Nederlands, proloog bij Lucas; Delft: Cornelis Henricksz. Lettersnyder, 1524.

Literatuur

Besten, Leen den, *Het uitgelezen boek. De bijbel in Nederland*, Zoetermeer: Meinema 2005.
Bruin, C.C. de, *De Statenbijbel en zijn voorgangers*, Leiden: A.W. Sijthoff 1937

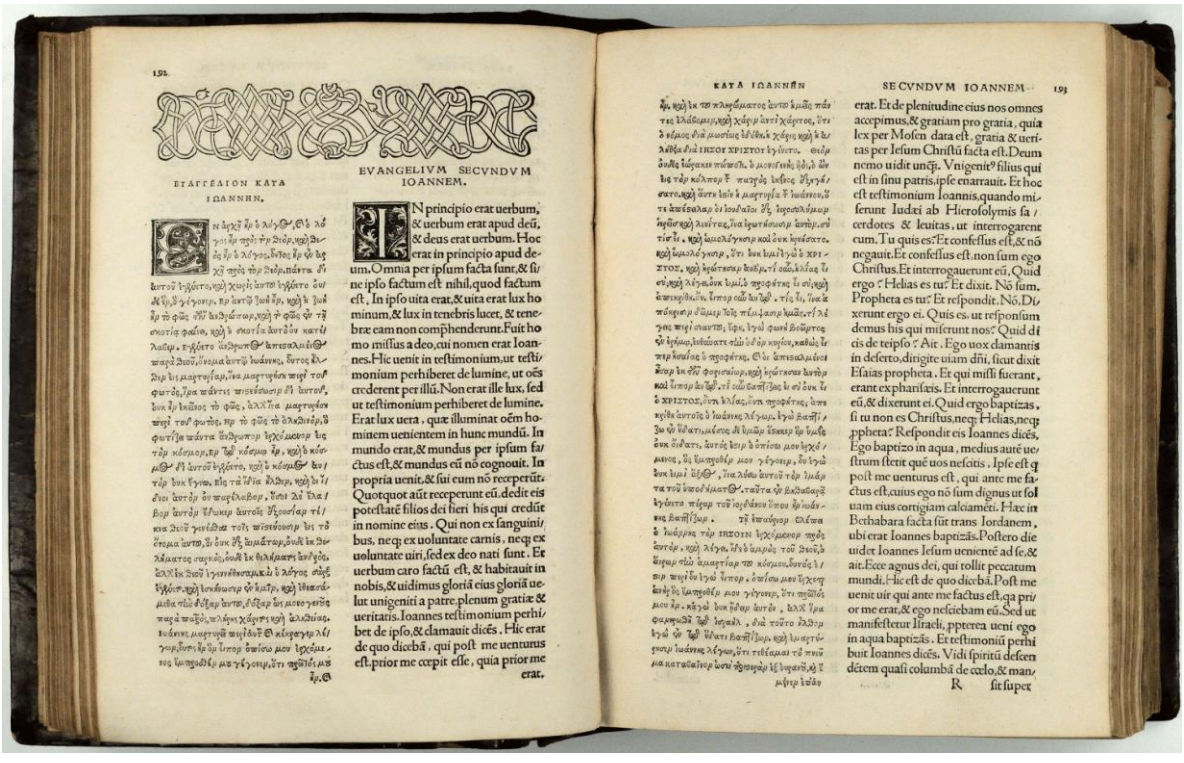

EVANGELIVM SECVNDVM IOANNEM.

IN principio erat uerbum, & uerbum erat apud deū, & deus erat uerbum. Hoc erat in principio apud deum. Omnia per ipsum facta sunt. & sine ipso factum est nihil, quod factum est. In ipso uita erat. & uita erat lux hominum. & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Fuit homo missus a deo, cui nomen erat Ioannes. Hic uenit in testimonium. ut testimonium perhiberet de lumine, ut oēs crederent per illū. Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine. Erat lux uera, quæ illuminat oēm hominem uenientem in hunc mundū. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eū nō cognouit. In propria uenit, & sui eum nō receperūt. Quotquot aūt receperunt eū, dedit eis potestatē filios dei fieri his qui credūt in nomine eius. Qui non ex sanguinibus, neq; ex uoluntate carnis, neq; ex uoluntate uiri, sed ex deo nati sunt. Et uerbum caro factū est, & habitauit in nobis, & uidimus gloriā eius gloriā uelut unigeniti a patre plenum gratiæ & ueritatis. Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamauit dicēs. Hic erat de quo dixerā. qui post me uenturus est, prior me factus est. quia prior me erat.

Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia, quia lex per Mosen data est, gratia & ueritas per Iesum Christū facta est. Deum nemo uidit unq̄. Vnigenit⁹ filius qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudæi ab Hierosolymis sacerdotes & leuitas, ut interrogarent eum. Tu quis es? Et confessus est, & nō negauit. Et confessus est. non sum ego Christus. Et interrogauerunt eū, Quid ergo? Helias es tu? Et dixit. Nō sum. Prophæta es tu? Et respondit. Nō. Dixerunt ergo ei. Quis es. ut responsum demus his qui miserunt nos? Quid dicis de teipso? Ait. Ego uox clamantis in deserto, dirigite uiam dñi, sicut dixit Esaias prophæta. Et qui missi fuerant, erant ex phariseis. Et interrogauerunt eū, & dixerunt ei. Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neq; Helias, neq; prophæta? Respondit eis Ioannes dicēs, Ego baptizo in aqua, medius autē uestrum stetit quē uos nescitis. Ipse est q̄ post me uenturus est, qui ante me factus est, cuius ego nō sum dignus ut soluam eius corrigiam calciamēti. Hæc in Bethabara facta sūt trans Iordanem, ubi erat Ioannes baptizās. Postero die uidet Ioannes Iesum uenientē ad se. & ait. Ecce agnus dei, qui tollit peccatum mundi. Hic est de quo dicebā. Post me uenit uir qui ante me factus est. qa prior me erat. & ego nesciebam eū. Sed ut manifestetur Israeli, propterea ueni ego in aqua baptizās. Et testimoniū perhibuit Ioannes dicēs. Vidi spiritū descendētem quasi columbā de cœlo, & mansit super

Desiderius Erasmus, *Novum instrumentum omne* (Het Griekse Nieuwe Testament met Latijnse vertaling), Bazel: Johann Froben 1516.

NOVVM TESTAMEN

TVM, AD GRAECAM VERITATEM, AC VETV/
stissimorum simul & emendatissimorum exemplarium
Latinorum fidem, tum ad Orthodoxorum interpre
tationem, ac citationē denuo diligentissime
recognitum, ab ERASMO ROTERO/
DAMO, sacræ Theologiæ pro/
fessore.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ.

EVANGELIVM SECVN/
DVM MATTHAEVM.

ΒΙΒΛΟΣ γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ. Ἀβραὰμ ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ. Ἰσαὰκ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ. Ἰακὼβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰούδαν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ. Ἰούδας δὲ ἐγέννησε τὸν Φαρὲς καὶ τὸν Ζαρὰ ἐκ τῆς Θάμαρ. Φαρὲς δὲ ἐγέννησε τὸν Ἐσρώμ. Ἐσρὼμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀράμ. Ἀρὰμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀμιναδάβ. Ἀμιναδὰβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ναασσών. Ναασσὼν δὲ ἐγέννησε τὸν Σαλμών. Σαλμὼν δὲ ἐγέννησε τὸν Βοόζ, ἐκ τῆς Ῥαχάβ. Βοὸζ δὲ ἐγέννησε τὸν Ὠβήδ, ἐκ τῆς Ῥούθ. Ὠβὴδ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰεσσαί. Ἰεσσαὶ δὲ ἐγέννησε

IBER generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abrahā. Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Iacob. Iacob aūt genuit Iudam & fratres eius. Iudas autē genuit Phares & Zarā è Thamar. Phares autē genuit Esrom. Esrom aūt genuit Arā. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autē genuit Salmon. Salmon autē genuit Booz, è Rachab. Booz autem genuit Obed, è Ruth. Obed aūt genuit Iesse. Iesse aūt genuit

a

IO. FROB. TYPIS EXCVDEBAT.
ΜΩΜΗΣΕΤΑΙ ΤΙΣ ΘΑΣΣΟΝ Η ΜΙΜΗΣΕΤΑΙ.

Novum Testamentum (Nieuwe Testament met Griekse en Latijnse tekst), editie 1522.

Dat nieuwe Testamẽt. welc is dat leuende woert Goods/wtghesproken doer onsen salichmaker IESVS Christus/ dye welcke was God ende mensch/ beschreuen doer ingeuẽ des heyligen geests/vandẽ heyligen Apostelen eñ Euangelisten/eñ is dye wet der gracien/der liefdẽ/eñ des barmhertichcheyts/met groter naerstichcheyt overgeset eñ gheprent in goede platten duytsche.

¶ Hier is oer by gheset een perfecte tafel/ om te vinden/alle die Euangelien/ende dye Epistelen/die wt den nieuwen Testamẽt/int Ambacht der Missen daghelyck ghelesen worden.

Dit nieuwe Testament/dwelck (alst Bout alle Metalen te bouen gaet) alle boucken te bouen gaet. Is gheprent tot Delft/in Hollant/ten huyse van Cornelis Heynrick. z. Letterſnyder/woonende by die Vismarckt.

Titelblad van het *Nieuwe Testament* naar Erasmus, in 1524 verschenen bij Cornelis Heynricksz. Lettersnyder te Delft. Het titelblad vermeldt:
'Dat nieuwe Testament, welc is dat levende woert Goods wtghesproken doer onsen salichmaker Iesus Christus, dye welcke was God ende mensch, bescreven doer ingeven des heyligen geests, vanden heyligen Apostelen ende Evangelisten, ende is dye wet der gracien, der liefden ende des barmhertichcheyts, met groter naersticheyt overgeset ende gheprent in goede platten duytsche.'
De uitgave begint met 'Een corte vermaninge verweckende eenen yegelijcken om naerstelick te overlesen ende te beleven dat heylich Evangelie Iesu Christi', een verdietst uittreksel van Erasmus' *Exhortatio*. Dan volgt een toelichting van de wijze, waarop men dit Nieuwe Testament lezen moet.

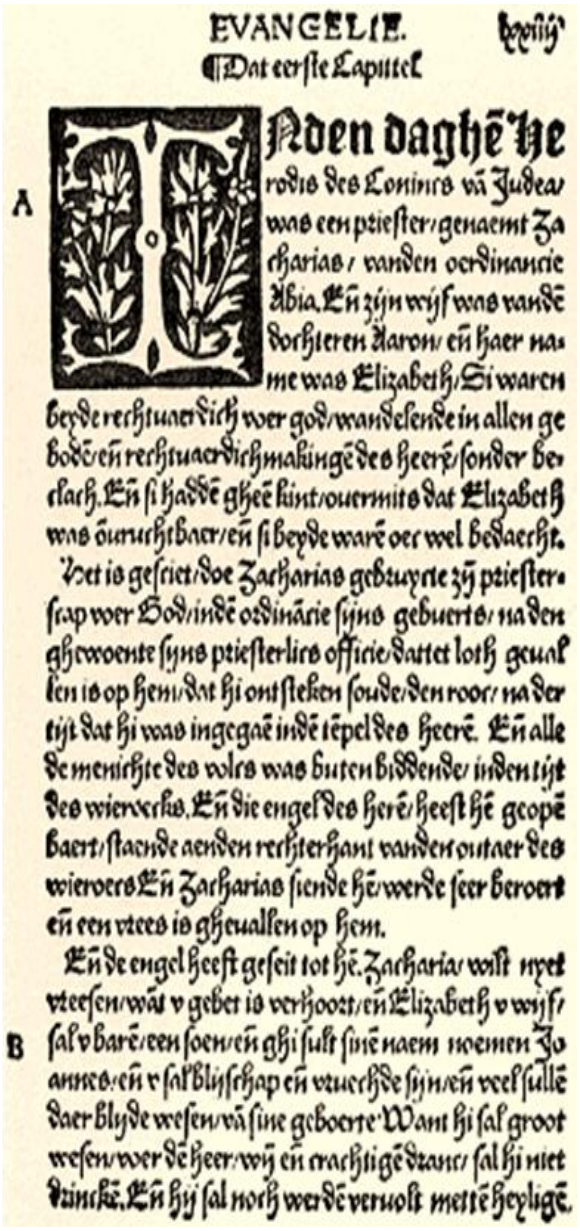

EVANGELIE. heylig
¶ Dat eerſte Capittel

A In den daghen Herodis des Conincs vã Judea/ was een prieſter/genaemt Zacharias/ vanden ordinancie Abia. Eñ zijn wijf was vandẽ dochteren Aaron/ eñ haer name was Elizabeth/ Si waren beyde rechtuaerdich voer god/wandelende in allen gebodẽ/eñ rechtuaerdichmakingẽ des heerẽ/sonder berlach. Eñ ſi hadde gheẽ kint/ouermits dat Elizabeth was ouruchtbaer/eñ ſi beyde waren oer wel bedaecht.

Het is geſchiet/doe Zacharias gebuyrte zijn prieſterſcap voer God/indẽ ordinarie ſijns gebuerts/ naden ghewoonte ſijns prieſterlics officie/dattet loth gevallen is op hem/dat hi ontſteken ſoude/den roock/ na der tijt dat hi was ingegaẽ indẽ tẽpel des heerẽ. Eñ alle de menichte des volcs was buten biddende/ inden tijt des wierooks. Eñ die engel des herẽ/ heeft hẽ geopẽbaert/ſtaende aenden rechterhant vanden outaer des wieroers Eñ Zacharias ſiende hẽ/ werde ſeer beroert eñ een vrees is ghevallen op hem.

B Eñ de engel heeft geſeit tot hẽ. Zacharia/ wilt niet vreeſen/wãt v gebet is verhoort/eñ Elizabeth v wijf/ ſal v barẽ/een ſoen/eñ ghi ſult ſinẽ naem noemen Johannes/eñ v ſal blijſchap eñ vruechde ſijn/eñ veel ſullẽ daer blyde weſen/vã ſine geboerte. Want hi ſal groot weſen/voer dẽ heer/wijn eñ trachtigẽ dranc/ ſal hi niet drincken. Eñ hij ſal noch werdẽ vervult mettẽ heyligẽ

Fragment uit het Nieuwe Testament naar Erasmus, in 1524 verschenen bij Cornelis Heynrickz. Lettersnyder te Delft: Lucas 1:5-15.